

СОЦІАЛЬНОКОМУНІКАЦІЙНА ТРАНСФОРМАЦІЯ АВТОРСЬКИХ ПАЛОМНИЦЬКИХ МАРШРУТІВ НА ПРИКЛАДІ САКРАЛЬНОЇ СПАДЩИНИ ЗАКАРПАТТЯ

Панченко С. А.

ВСТУП

Від початку повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року до 25 березня 2024 року агресія Росії зруйнувала або пошкодила 1 046 пам'яток культурної спадщини – про це повідомило Міністерство культури та інформаційної політики 8 квітня 2024 року. За офіційними даними зруйновані або знищені об'єкти таких категорій: 57 пам'яток археології, 294 – архітектури, 312 – архітектури та містобудування, 66 – історії, архітектури та містобудування, 1 – монументального мистецтва, 7 – архітектури та монументального мистецтва, 40 – архітектури та історії, 221 – історії, 5 – містобудування, 19 – містобудування та монументально-декоративного мистецтва, 21 – монументального мистецтва, 2 – науки і техніки, архітектури, 1 – садово-паркового мистецтва. Загалом об'єкти культурної спадщини пошкоджені або зруйновані у 17 областях. Найбільше, за даними уряду – в Харківській області – 294, на Херсонщині – 136 та Донеччині – 125¹.

На превеликий жаль цей список лише доповнюється, ми постійно спостерігаємо нові нищівні руйнування об'єктів культурної та сакральної спадщини. Тому тема збереження і управління сакральною спадщиною є актуальною і вкрай важливою для відродження української культурної спадщини в умовах війни і необхідне фіксування у тому вигляді у якому воно існує для подальшого збереження та відновлення сакральної спадщини для нащадків.

Станом на 27 березня 2024 року ЮНЕСКО підтвердила пошкодження 349 об'єктів з 24 лютого 2022 року – 127 релігійних об'єктів, 157 будівель, що становлять історичний та/або мистецький інтерес, 31 музей, 19 пам'ятників, 14 бібліотек, 1 архів. ЮНЕСКО проводить попередню оцінку збитків, завданих культурним цінностям, шляхом перевірки повідомлень про інциденти, отриманих із різних джерел, що заслуговують на довіру. ЮНЕСКО також розробляє разом зі своїми партнерськими організаціями механізм незалежної скоординованої

---

¹ Російська повномасштабна агресія пошкодила понад тисячу пам'яток культури в Україні – Мінкульт. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-rosiiska-ahresia-pamyatky-kultury/32895780.html>

оцінки даних в Україні, включаючи аналіз супутникових знімків, відповідно до положень Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1954 року².

Закарпаття є досить колоритним із точки зору багатоконфесійності, традицій та полікультурного розмаїття. Тому відео- та фотофіксація культурної сакральної спадщини на прикладі конкретної області є дуже важливим, особливо під час війни в Україні, адже культурна спадщина може бути знищена або зруйнована в будь-який момент.

На Закарпатті є дві унікальні церкви, які входять до переліку спадщини ЮНЕСКО як неймовірно цінні об'єкти карпатського регіону міжнародного значення. Це ансамбль пам'ятки архітектури 1813–1824 рр. церкви Вознесіння Господнього (Струківської) у селі Ясіня Рахівського району і ансамбль пам'ятки архітектури 1745 р. церкви Собору святого Архистратига Михаїла у селі Ужок Великоберезнянського району³.

Саме згідно Гаазької конвенції «Конвенція про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту з правилами виконання Конвенції» та статті 4 «Повага до культурних цінностей», ми як науковці маємо позиціонувати, фіксувати і з великою шанобою і повагою зробити все для збереження цих пам'яток та передати їх у спадок наступним поколінням для продовження унікального українського культурного коду⁴. Тому пропоную розглянути науково-дослідні авторські експедиції, проаналізувати їхню актуальність і перспективу в контексті запропонованої тематики.

Автор використовував метод польових експедиційних досліджень, а також метод «face-to-face». Польовим експедиційним дослідженням передувало ретельне вивчення літератури про досліджувану територію, матеріали попередніх наукових розвідок, карт, фото, відео. Польові експедиційні дослідження визначалися як якісний метод збору даних, спрямований на спостереження, взаємодію та розуміння людей, коли вони перебувають у своєму звичному середовищі. Завдяки методу «face-to-face» здійснювався збір кількісних даних, під час якого інтерв'юер спілкувався безпосередньо із респондентом за строго структурованим планом та заздалегідь сформованими запитаннями.

---

² Damaged cultural sites in Ukraine verified by UNESCO. URL: <https://www.unesco.org/en/articles/damaged-cultural-sites-ukraine-verified-unesco>

³ Дерев'яні церкви Закарпаття у світовій спадщині ЮНЕСКО. URL: <https://istoria.ko.net.ua/?p=2980>

⁴ Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict with Regulations for the Execution of the Convention. URL: <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/convention-protection-cultural-property-event-armed-conflict-regulations-execution-convention>

Особисті інтерв'ю проводилися на території сакральних місць: територіях храмів, монастирів, цвинтарях, під час літургії або після служб із респондентами⁵.

1. Опис поліконфесійної сакральної спадщини Закарпаття в соціальнокомунікаційному просторі на прикладі паломницьких маршрутів

Паломницькі маршрути до певних святинь мають неабияке значення як для паломника, пілігрима, віруючого, прихожанина так і просто релігійних туристів або допитливих пізнавальних туристів. Паломництво і релігійний туризм поступово перетворюються на захопливі сакральні велоподорожі, хресні дороги зі стаціями й відтворенням шляху Ісуса Христа на Голгофу «Via Dolorosa». Via Dolorosa (від лат. Via Dolorosa «Шлях Скорботи»; івр. דולרוסה ויא; араб. الألام طريق) – вулиця в Єрусалимі, на якій був шлях Ісуса Христа до місця розп'яття. На «Віа Долороза» знаходяться дев'ять з чотирнадцяти стацій Хресної дороги Христа. Останні п'ять стацій розташовані на території Храму Гробу Господнього⁶. Ми можемо спостерігати, що паломництво набуває все більшої сучасної форми завдяки художній літературі, яка потім трансформується у художні фільми й стає своєрідним сучасним повчанням і підтримкою для молоді і людей, які опинилися у скруті, психологічному занепаді, духовному і фізичному «дні». Завдяки паломництву здійснюються також сакральні мандрівки із метою духовного збагачення, схуднення і здорового образу життя⁷. Такі мандрівки відбуваються на велосипедах, за допомогою скандинавської ходьби, піші «проці» відтворюють середньовічні паломництва, які відбувались пішки із комбінованими логістичними компонентами: кораблі, човни, переправа на конях, верблюдах, в залежності від місцевості і потреб паломників⁸. У науковому світі також відбуваються трансформації у зв'язку із перетворенням паломництв із класичних до

---

⁵ Вогонь, бляха та необізнаність: три вороги дерев'яних церков. URL: https://risu.ua/vogon-blyaha-ta-neobiznanist-tri-vorogi-derevyanih-cerkov_n123138

⁶ Panchenko S., Bakhov I., Pavelchuk I., Kostenko D. Tourist pilgrimage routes of the holy apostles: transformation of sacred routes as modern means of International communication. *Relações Internacionais no Mundo Atual*. 2023. № 4 (42). С. 765-788. DOI: 10.21902/Revrima.v4i42.6563

⁷ Thomas S., White G. R., Samuel A. To pray and to play: Post-postmodern pilgrimage at Lourdes. *Tourism Management*, 2018. № 68, С. 412-422. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2018.03.021>

⁸ Zinko Y., Malska M., Hrynchyshyn T. Religious-Pilgrim Tourism in the West of Ukraine: Main Centres and Shrines. *Visnyk of the Lviv University Series Geography*, 2019. № 53. С. 144–166. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vgg.2019.53.10671>

більш модернізованих із нахилом на спорт, туризм, спілкування з природою та здоровий спосіб життя, тому все більше наукових журналів із категорій «Theology and Bible Stories» переходять до «Pilgrimage, Tourism, Sport», «Tourism Management» у яких все більше публікують статті пов'язані із модернізованим паломництвом до святих місць. На прикладі цієї статті хотілося привернути увагу до об'єктів сакральної атракції саме на Закарпатті, тому що ця область має поліконфесійну особливість і відповідно високий науковий інтерес, а також є однією із найбільш безпечних для проведення польових досліджень під час війни⁹.

Виходячи із цієї концепції були розроблені авторські паломницькі маршрути, задіяна інфраструктура, сакральні дестинації для реалізації науково-дослідних експедицій. Перша сакральна науково-дослідна експедиція відбулася в період із 16.05 до 26.05. 2023 року. Під час сакральної мандрівки науковець відвідала місто Хуст, місто Тячів, села Вишково, Сокирниця, Крайниково. Друга сакральна подорож відбулася в період із 29.06 по 04.07.2023. Науковець відвідала 13 сакральних місць та наступні локації: місто Мукачево, села Німецька Мокра, Руська Мокра, Усть Чорна, Лопухів, Дубове, Красна, Негровець, Колочава. Третя сакральна подорож відбулася із 14.09 по 18.09. 2023 року. Було відвідано 11 сакральних місць, а також такі міста і села, як Ужгород, Мукачево, села Нижнє Болотнє, Верхній Коропець, Дерці, Ченадієво, Сторожниця. Четверта подорож відбулась в період з 29.02. по 05.03.2024 року за наступним маршрутом: село Ясіня, село Кваси, місто Рахів. Було відвідано 9 сакральних місць, розроблені індивідуальні маршрути, організовані поїздки за допомогою екскурсоводів, істориків, священиків, краєзнавців.

Проаналізуємо першу сакральну подорож, а інші будуть описані і проаналізовані у наступних наукових розвідках. Місто Хуст, місто Тячів, села Вишково, Сокирниця, Крайниково розташовані одне від одного на відстані 20–25 км. У цих містах і селах зосереджені сакральні локації різних конфесійних віросповідань: реформатські, римокатолицькі, греко-католицькі, православні, синагоги, протестантські храми. Тому сакральна подорож потребувала плідної підготовки і була організована завдяки професійним екскурсоводам, історикам, священикам, наглядачам храмів, музейним працівникам, викладачам, діячам культури, історикам, краєзнавцям, музикантам, релігійним діячам. Заздалегідь узгоджувався час, перелік питань і місце зустрічі

---

⁹ Паньків, Н. С., Гаврилишин, О. М. Вплив культурної спадщини на розвиток туризму в Україні. Вісник Хмельницького національного університету, 2021. № 6. С. 212-224. DOI: 10.31891/2307-5740-2021-300-6-34

для проведення інтерв'ю із настоятелями, а що стосується паломників та прихожан, інтерв'ю із ними відбувалось і записувалось спонтанно, у довільній формі. Під час першої паломницької подорожі було відвідано 12 сакральних місць, храмів різних конфесій, монастирів, цвинтарів, богослужінь, літургій, храмових свят, хресних доріг, записано 10 інтерв'ю із паломниками, віруючими, місцевими мешканцями, священиками, істориками, управлінцями, настоятелями храмів. Всі паломницькі поїздки були зафіксовані в електронному каталозі, з відео, фото, інтерв'ю, записами богослужінь та паломницькими нотатками, які мають історичний та науковий інтерес для збереження місцевих традицій та сакральної спадщини України¹⁰.

Поетапний алгоритм польового сакрального дослідження

1. Проведення інтерв'ю:

- відвідуючи святі/релігійні місця, дослідник проводить інтерв'ю, які вона записує у формі аудіо або відеофайлів.
- ставить до респондентів 5-6 відкритих запитань.
- питання, які ставить своїм респондентам інтерв'юер, різняться в залежності від того, до якої категорії відноситься респондент.

Є три категорії респондентів:

- експерти: клерус, управління;
- посередники: екскурсводи, куратори, історичні експерти, працівники культури;
- відвідувачі.

Запитання сформульовані навмисно відкрито і асоціативно, щоб респонденти могли сформулювати свою розповідь у власний спосіб таким чином, щоб вона виходила за межі соціологічного збору інформації відповідно до Excel-файлу «Інтерв'ю». Респонденти повинні по можливості розповідати розширено. Якщо респондент обриває розповідь чи розповідає дуже коротко, бажано ставити додаткові питання, сформульовані відповідно до ситуації.

Мета: вибудувати профіль користувачів місця X, тобто отримати інформацію про групи експертів/посередників/відвідувачів, ціль/завдання, особисту мотивацію, сприйняття місця.

Питання для інтерв'ю з експертами:

Дослідник коротко представляє респондентам свою ціль: проведення інтерв'ю з експертами для розуміння «ролі експертів» в межах дослідницького проекту про святі місця.

- Як Ви пов'язані з місцем X? Чому Ви працюєте в X?

---

¹⁰ Михайло Сирохман: «Уже після внесення церков у список ЮНЕСКО там відбулися зміни на гірше». Проект «Втрачені церкви Закарпаття». URL: https://lb.ua/culture/2021/08/21/491980_mihaylo_sirohman_uzhe_pislya.html

- Чи Ви віруючий? Чи відіграє релігія якусь роль у Вашому житті? Яку?

- Звідки Ви дізналися про місце X? Чи Ви щось читали, чули, бачили про місце X? Чи хтось рекомендував Вам місце X?

- Як Ви опинилися в місці X? Як почалася Ваша робота в місці X? Чи було складно дістатися до місця X? Як виглядає Ваше життя і зайнятість в місці X?

- Чи виготовляли ви якісь матеріали та чи поширювали їх і яким чином про місце X? (Бажано отримати ці матеріали для аналізу).

- Що ви робите зараз в місці X? Що є в околицях місця X? Чи походите Ви з цього регіону або ж чи Ви добре знаєте цю місцевість?

- Яке враження у Вас від місця X?

Питання для інтерв'ю з посередниками:

Дослідник представляє респондентам свою ціль: проведення інтерв'ю з посередниками для розуміння медійних, місцевих, регіональних форм репрезентації святих місць в межах дослідницького проекту про святі місця.

- Як Ви пов'язані з місцем X? Чому Ви працюєте в X?

- Чи Ви віруючий? Чи відіграє релігія якусь роль у Вашому житті? Яку?

- Як Ви опинилися в місці X? Як почалася Ваша робота в місці X? Чи було складно дістатися до місця X? Як виглядає Ваше життя і зайнятість в місці X?

- Звідки Ви дізналися про місце X? Чи Ви щось читали, чули, бачили про місце X? Чи хтось рекомендував Вам місце X? Чи робили Ви допис в пресі, інтернеті або розповідали по радіо чи на телебаченні про місце X? (Бажано отримати ці матеріали для аналізу).

- Як ви оцінюєте ефективність цих матеріалів для популяризації місця X?

- Що ви робите зараз в місці X? Що є в околицях місця X? Чи походите Ви з цього регіону або ж чи Ви добре знаєте цю місцевість?

- Яке враження у Вас від місця X? Чи порадили б Ви комусь з Вашого приватного кола спілкування відвідати місце X? Якщо так, що саме Ви б рекомендували в місці X?

Питання для інтерв'ю з відвідувачами:

Дослідниця коротко представляє респондентам свою ціль: проведення інтерв'ю з відвідувачами для розуміння «профілю користувача» в межах дослідницького проекту про святі місця.

- Як ви пов'язані з місцем X? Чому Ви сьогодні прибули в місце X?

- Чи Ви віруючий? Чи відіграє релігія якусь роль у Вашому житті? Яку?
- Звідки Ви дізналися про місце X? Чи Ви щось читали, чули, бачили про місце X? Чи хтось рекомендував Вам місце X?
- Чи виготовляли ви якісь матеріали та чи поширювали їх і яким чином про місце X? (Бажано отримати ці матеріали для аналізу).
- Як Ви сьогодні дісталися до місця X? Чи було складно дістатися до місця X?
- Що ви робите сьогодні в місці X? Чи Ви зараз подорожуєте/на шляху до якоїсь дальшої цілі/у відпустці? Чи часто Ви здійснюєте поїздки такого типу і/або до місця X?
- Яке враження у Вас від місця X?

У процесі інтерв'ю дослідниця вносить інформації в Excel-файл «Інтерв'ю». Якщо після того, як респондент відповів на вище описані питання, певні інформації у Excel-файлі «Інтерв'ю» все ще не з'ясовані до кінця, то науковець запитує цю інформацію у респондента і вносить їх у Excel-файл «Інтерв'ю».

2. Робота з Excel-файлами:

Файли «Каталог» та «Інтерв'ю» знаходяться у папці «Iter Sacrum Ukraine» у хмарному сховищі One Drive.

У процесі дослідницьких поїздок дослідник збирає інформацію про святі/релігійні місця і/чи ритуали, орієнтуючись на опис інформації у рядку 2 в таблиці «Каталог» в Excel-файлі «Каталог». Зібрану інформацію про кожне місце/ритуал дослідник вносить у таблицю «Каталог» в Excel-файлі «Каталог». Назву місця (вноситься в колонку А) дослідник занотовує українською мовою та латиницею (англійською), розділяючи їх косою рисою, наприклад: Святомиколаївський храм, село Сокирниця / St. Nicholas Church, village of Sokyrnytsia.

В Excel-файл «Інтерв'ю» науковець вносить інформацію, орієнтуючись на опис інформації у рядку 2 в таблицях «Інтерв'ю з експертами», «Інтерв'ю з посередниками» та «Інтерв'ю з відвідувачами». Зібрану інформацію в процесі інтерв'ю дослідник вносить у таблиці «Інтерв'ю з експертами», «Інтерв'ю з посередниками» та «Інтерв'ю з відвідувачами» в Excel-файлі «Інтерв'ю». Назва місця вноситься аналогічно, як і в Excel-файлі «Каталог», в колонку А українською мовою та латиницею (англійською) і розділяється косою рисою.

3. Робота з фотографіями, аудіо та відеоматеріалами

Кожне святе місце, внесене в Excel-файлі «Каталог», документується також фото- та за потребою відеоматеріалом.

- Фотографії та відеоматеріал повинні містити інформацію про геодані сакральних об'єктів (координати).

- З метою кращої організації дослідник підписує фото- та відеофайли відповідно до наступної схеми: назва місця латинкою (як у колонці А, в Excel-файлі «Каталог») і номер по порядку. Наприклад: Roman Catholic Church of St. Anne Khust city_1

- Дослідниця групує фото- та відеоматеріал, який відноситься до одного місця, в окремі папки. Назва папки відповідає назві місця латинкою. Наприклад: Roman Catholic Church of St. Anne Khust city.

- Папки з фото- та відеоматеріалом дослідниця переносить в папку «Iter Sacrum Ukraine» в хмарному сховищі One Drive.

4. Робота з аудіо- та відеофайлами з інтерв'ю

Дослідник записує усі інтерв'ю у формі аудіо- чи відеофайлів.

- аудіо- та відеофайли повинні містити інформацію про георозташування (координати).

- З метою кращої організації дослідниця називає аудіо- та відеофайли відповідно до наступної схеми: назва місця латинкою (як у колонці А, в Excel-файлі «Каталог»), тип інтерв'ю – експерти, посередники чи відвідувачі і номер по порядку. Наприклад: Roman Catholic Church of St. Anne Khust city_Expert_1.

- Науковець групує аудіо- та відеоматеріал, який відноситься до одного місця, в окремі папки. Назва папки відповідає назві місця латинкою. Наприклад: Roman Catholic Church of St. Anne Khust city.

- Папки з фото- та відеоматеріалом дослідник переносить у віртуальну папку «Iter Sacrum Ukraine» в хмарному сховищі One Drive.

Рекомендації

- внесення даних в Excel-файли «Каталог» та «Інтерв'ю» і присвоєння назв фото-, відео- та аудіофайлам здійснюється у той же день після закінчення огляду місця/проведення інтерв'ю.

У контексті запропонованого алгоритму можуть відбуватись авторські правки у зв'язку із змінами середовища, дестинацій, контингенту відвідувачів, інших причин. Можуть змінюватись і уточнюватись запитання, вноситись корективи в залежності від ситуації. Але ця авторська подорож вибудовувалась саме за цим алгоритмом. Тому також має певну наукову цінність і індивідуальний підхід¹¹.

---

¹¹ Collins-Kreiner, N. (2010). Researching pilgrimage: Continuity and transformations. *Annals of tourism research*, 37(2), 440-456. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.annals.2009.10.016>

2. Ретроспектива сакральної спадщини Закарпаття на прикладі сакральних маршрутів

Пропоную проаналізувати першу сакральну мандрівку із точки зору науково-паломницького інтересу, відвідавши найдавніші пам'ятки сакральної спадщини і врахувавши їхній поліконфесійний аспект на прикладі Закарпаття.

Сакральні об'єкти міста Хуст та сіл Хустського району

Місто Хуст Закарпатської області є поліконфесійним краєм і налічує велику кількість сакральної спадщини, серед яких: Греко-католицький Свято-Вознесенський собор 1747 р., Римо-католицький костел Святої Анни 1802 р., Реформатська церква, колишній Єлизаветинський костел XIII Ст., Хустська синагога 1872 р., Православний собор 1991 р., Баптистська церква 1991 р. і це неповний перелік храмів, а лише ті, які науковець реально відвідала і зафіксувала.

У Хустському районі знаходяться унікальні дерев'яні церкви у селах Данилово, Крайниково, Сокирниця, Олександрівка, окрім того тут є декілька монастирів: жіночий православний у селах Драгово-Забродь, жіночий православний у селі Липча, чоловічий православний у селі Іза-Нанково, чоловічий православний у Хуст-Городилово, чоловічий православний у Хуст-Колесарово¹².

Реформатська церква, колишній Єлизаветинський костел 1380 року

**Фото 1. Вид на церкву з центральної площі.
Фото з особистого архіву автора**

---

¹²Хустський район. URL: <https://zakarpattyachko.com.ua/naseleni-punkty/hustskyy-rajon.html>

Церква була католицькою до XV століття. У 1523–1524 роках вона стала протестантською завдяки Густі Ловашу Томашу, реформатору і лідеру, який народився в Хусті і прийняв кальвіністську доктрину.

Реформатська церква – це свого роду своєрідний архів та невеликий музей раритетів. Тут зберігається цілий ряд речей, які служать храму вже не одне століття. Це і унікальні чаші, дарохранителька, службовий реманент проповідника, старенька кафедра, дубові лави, орган тощо. Тут зберігаються і власноручно написані грамоти князями та полководцями Трансільванії, зокрема і грамота трансільванського князя Дьєрдя Ракоці, написана в 6 грудня 1644 року в Онодському замку¹³.

Фото 2. Старовинні готичні фрески із зображенням святих Іштвана, Ласло та герцога Імре, що колись прикрашали стіни церкви. Фото із особистого архіву автора

Хустська Реформатська церква це колишній Єлизаветинський костел XIII століття, який побудований в готичному стилі. Історія храму є унікальною, адже до XVI Ст. храм був католицьким, а з 1524 року, із приходом реформації, прихожани вирішили перейти в протестантство. Будівля костелу є кам'яною оборонного типу, де зі сходу – гранчата абсида, зміцнена контрфорсами, а на західному фасаді – вежа, яка слугувала дзвіницею. Дахи колишньої церкви Святої Єлизавети були перебудовані у XVIII столітті. Споруда зберегла готичні вікна, а територія обнесена кам'яними мурами з двома

---

¹³ Костел Святої Єлизавети (1380 року). URL: <https://khust-miskrada.gov.ua/kostel-svyatoji-yelizaveti/>

брамами. Найстаріший храм Хуста оповитий легендами. Одна з них стверджує, що під церквою є таємні лабіринти до Хустського замку¹⁴.

Під підлогою поховані моці таких відомих людей, як: Довгої Дьєрдь – кріпосного (замкового) капітана, який помер у 1708 р., Петрівці Кото Симонія (1662–1708 р.) і її чоловіка герцога Пекрі Лавринца, куруц генерала, який помер 1709 році. Їхні імена, за ініціативою Угорського інституту історії, 18 червня 2006 року увіковічили на мармурових плитах. Досить старими є і дзвони церкви. Найбільший – з 1683 року, найменший – з 1587 року¹⁵.

Римо-католицький костел Святої Анни 1802 року

**Фото 3. Римо-католицький костел ззвни.
Годинник працює за європейським часом**

---

¹⁴ Відео дня: які таємниці приховує найстаріша церква Хуста. URL: <https://www.mukachevo.net/ua/news/view/1574135>

¹⁵ Реформаторська церква (Костел Святої Єлизавети), ХуСт. <https://karpaty.rocks/reformatorska-cerkva-kostel-svyatoyi-ielizaveti-hust>

Фото 4. Фрагмент недільної проповіді

Римо-католицький костел Святої Анни у місті Хуст був збудований у 1802 році. У 1799 році римо-католицькій общині Хуста уряд дозволив розібрати східну частину замку і цей дешевий будівельний матеріал використати для будівництва римо-католицької церкви. Дзвін, який нині знаходиться на церкві, також походить від часової вежі Хустського замку. Перенесений сюди був із замку й оригінальний годинник, який чудом уцілів після пожежі. При його встановленні виявилось, що пошкодженням був тільки механізм бою, котрий довелося замінити новим. Годинник показує європейський час¹⁶.

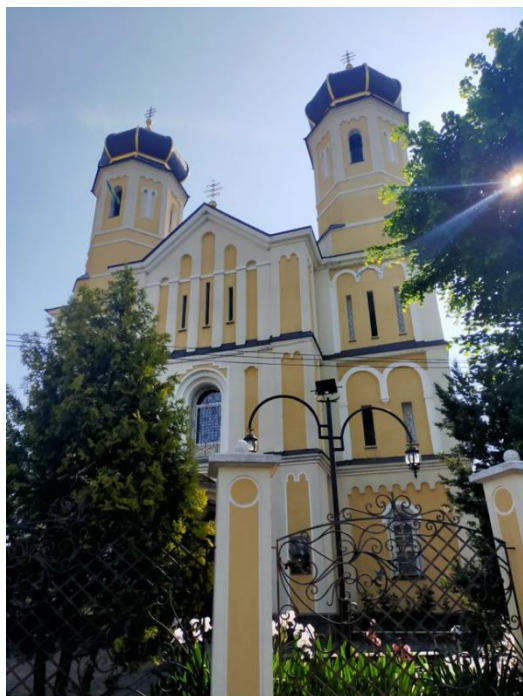
Громада налічує приблизно 500 осіб, до війни було більше, багато виїхали закордон після 24.02.2022 р. через відсутність роботи і складну економічну ситуацію. Першим священиком, котрий проводив тут богослужіння, був П. Інокентій Шименелус (Шимоншич). Він, можливо, і відповідав за будівництво цього храму. Шимоншич був високоосвіченою людиною. Він перший в історії краю зібрав величезний історичний матеріал про Мараморощину. Архівні документи 1802 року свідчать, що Шимоншич на стінах новозбудованої церкви звелів зробити надпис: «Нарцис Хуст мембран суму, Нон вікте, сед лацеранте – Екстет ут етерні форціор ара Деї», що в перекладі означає

---

¹⁶ Костел Святої Анни. URL: https://rest.guru.ua/ua/hust/places/2517-kostel_svyatoj_anny/

«Це частини замку Хуст, зруйнованого, але непереможного – більш сильного у престолі живого Бога». З середніх віків тут зберігається одна із найбільших святинь католиків – сентолтар (сентолтар – святий вівтар, який виготовлений із золота в Туреччині і символізує тіло Ісуса Христа. Має вигляд царських воріт, розміром близько 50 на 30 см.). Католики називають її «Святиною зі святинь». У свята виставляється на столі, спеціально зробленому для цього в 1941 році. До храму ця святиня попала від одного із трансільванських князів. У 1944 році перед приходом у Хуст радянських військ цю святиню хотіли переправити в Будапешт, та прихожани не дозволили це зробити і зберегли її до сьогоднішніх часів¹⁷.

Греко-католицький Свято-Вознесенський собор 1747 року

**Фото 5. Зовнішній вигляд собору
з боку центральної площі**

---

¹⁷ Римо-католицький костел Святої Анни (1802 року). URL: <https://khust-miskrada.gov.ua/kostel-svyatoji-anni/>

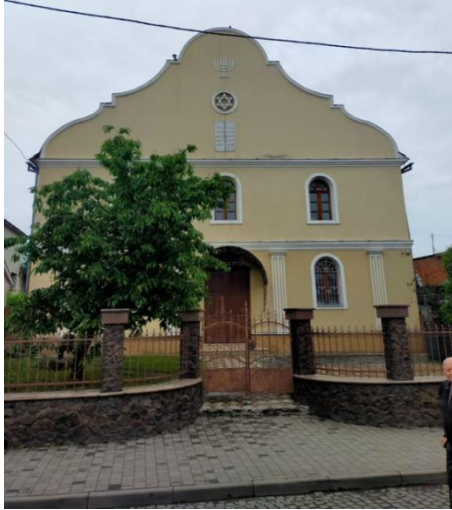
Фото 6. Віруючі під час богослужіння

За переказами будівництво собору розпочалось у 1747 році греко-католицькою громадою міста Хуст. Посвячено його на честь та спомин події Вознесіння Господнього. Сучасного вигляду набув у 1837 році, коли деякі частини собору були перебудовані, а інші добудовані. Іконостас для нового собору виготовив Франциск Тек, який робив іконостас для Ужгородського кафедрального собору. Дві муровані вежі було споруджено у 1855 році на кошти міщан. У першій половині лютого 1949 року радянською владою заарештовано священників собору та насильно була ліквідована греко-католицька церква на Закарпатті. Державними структурами собор було передано православної церкві Московського Патріархату. Рівно через 41 рік, 12.02.1990 року віруючі собору повернулися до свого греко-католицького віровизнання, і з того часу собор є знову греко-католицькою святинєю. Хустський греко-католицький Свято-Вознесенський собор є одним із трьох соборів Мукачівської греко-католицької єпархії, після Ужгорода та Мукачева. При греко-католицькому Свято-Вознесенському соборі діє церковний хор, співом якого можна насолодитися під час богослужінь. Собор можна відвідати у вихідні дні та в дні релігійних свят¹⁸.

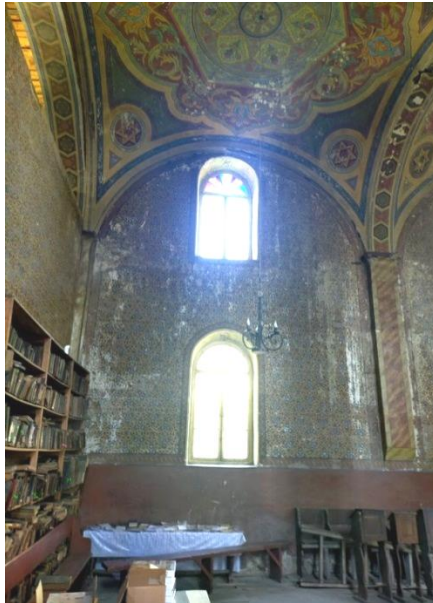
---

¹⁸ Греко-католицький Свято-Вознесенський собор (1747 року). URL: <https://khust-miskrada.gov.ua/svyato-vozneshenskij-sobor/>

Хустська синагога 1872 року

Фото 7. Вид на синагогу із центральної площі

Фото 8. Зал синагоги із бібліотекою

Громада налічує приблизно 70 осіб, в 70-х роках ХХ століття складалася з 500 осіб. Стара синагога 1872–1875 рр. (Синагога – від грецького слова синагоге – збори, місце зборів, зібрань). Може не така древня, як хотілось би, але дуже гарно розписана. За переказами, одна з не багатьох діючих в радянські часи. Ця синагога споруджена за всіма відповідними канонами. Характерна прямокутна форма культової споруди іудеїв. При вході портик, а за ним знаходиться вже сама синагога, яка поділена рядами колон на 3 нефа. Біля східної частини ковчег завіту із сувоями Тори, попереду підвищення для їх читання. Синагога має 9 куполів, які вкриті драпкою, 2 зали для молитви, балкон для молитви жінок. Приміщення для жінок відділене від приміщення для чоловіків решіткою. Ковчег завіту – це основна святиня іудаїзму, котра знаходиться в Єрусалимському храмі. Це була дерев'яна, оббита золотом скринька, у якій нібито знаходилися кам'яні дощечки – скрижалі із заповідями, посуд з манною небесною, що годувала євреїв у пустелі. У цьому ж ковчезі зберігався і легендарний жезл Аарона. Ковчег завіту закривався золотою покришкою (каппоретом), по боках якої були зображення херувимів (шеститкрилі ангели найвищого рангу з великою кількістю очей). Каппорет вважався тронем бога Яхве. Єрусалимський ковчег було знищено під час зруйнування Єрусалиму хрестоносцями. Ковчег завіту знаходиться в кожній синагозі, як і в Хустській – це точна копії Єрусалимського. Тора – священна книга іудеїв (це книга закону, вчення). Її ще називають П'ятикнижжям. Для культових цілей використовують тільки текст, написаний від руки на сувої пергаменту. Біля синагоги майже завжди будувалася лазня, яка була обов'язковим атрибутом обряду. Тут проводилося омовіння – очищення водою різних частин тіла, перш ніж увійти до синагоги чи почати молитву. Ось чому майже всі лазні міст, в тому числі й хустська, побудовані біля Синагоги. При синагогах завжди були і релігійні школи, де напам'ять заучували релігійні тексти. Керував єврейською громадою Рабин (з древньоєврейської – мій вчитель) – служитель культу, який був для євреїв авторитетною особою. Центральна стіна синагоги вимощена мармуровими мацевами (транскрипція – matseva; множина – мацевот, matsevot) – єврейський надгробок у формі вертикальної кам'яної плити, інколи металевої чи дерев'яної, із написами івритом та символічними рельєфами, що встановлюється на могилі для увічнення пам'яті померлого єврея), на яких викарбовано імена загиблих в концтаборах та гетто євреїв¹⁹.

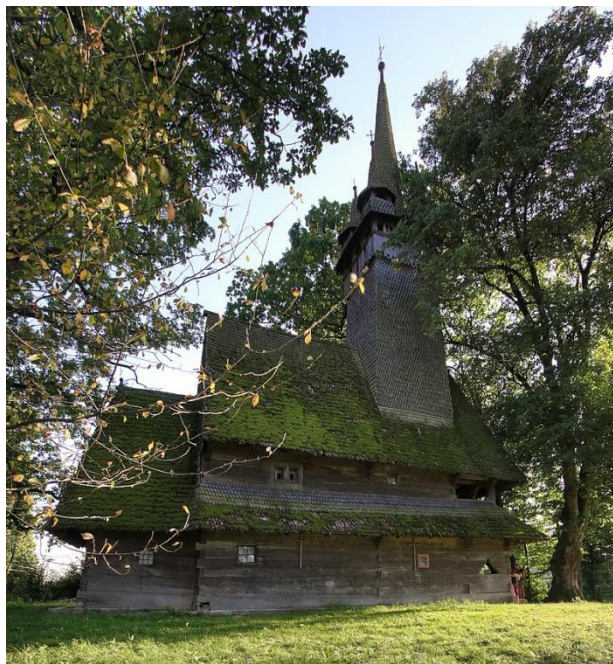
---

¹⁹ Хуст пам'ятки архітектури та культури – єврейська синагога. URL: <https://tourinform.org.ua/hust-pam-yatky-arhitektury-ta-kultury-yevrejska-synagoga>

Відомо, що першим рабином у Хусті був Яків з Жидачева, 1812 року. Найбільш авторитетним рабином міста Хуста в XIX ст. (період років 1861–1879 рр.) був рабин Моше Шик (роки життя з 1807 до 1879), який у 1861 році у місті Хуст відкрив одну з найбільших на той час у Східній Європі єшиву (єврейський вищий релігійний навчальний заклад, де вивчається Усний Закон, головним чином Талмуд). Видатними рабинами в місті були також Моше Грюнвальд (1853–1910), Ісраель Яков Лайфер, Шмуель Шмельке Лайфер II з Хуста, Мешулам Гінзберг з Хуста та Йосеф Цві Душинський²⁰.

**Греко-католицька церква Святого Архистратига Михаїла,
село Крайниково 1668 рік**

**Фото 9. Греко-католицька церква Святого Архистратига
Михаїла, вигляд із центрального входу.**

URL: <https://karpaty.rocks/derevyana-svyatomihaylivska-cerkva-kraynikovo>

---

²⁰ Діюча хустська синагога – одна з небагатьох, яка зберегла свій початковий інтер'єр і розписи. URL: https://risu.ua/diyucha-hustska-sinagoga---odna-z-nebagatoh-yaka-zberegla-svij-pochatkovij-interyer-i-rozpisi_n120268

**Фото 10. Старовинний іконостас на полотні (невідреставрований).
Фото із власного архіву**

Церква Святого Михаїла знаходиться у селі Крайниково, це унікальна дерев'яна пам'ятка зразок мармароської готики (Мармароська готика – група дерев'яних церков, у стилі яких відчутний вплив готичного архітектурного стилю мурованих споруд). Її висота 25 метрів, а довжина 14 метрів. Збудовано храм із двох дубових зрубів. Храми цього стилю відрізняються гострими шпилями. Він є одним із стародавніх готичних храмів Хустщини і був побудований у 1668 році. До сьогоднішнього дня зберігся оригінальний іконостас, який зображений на полотні. Церква побудована без жодного цвяха за особливою місцевою технологією, все менше лишається майстрів, які можуть зберігати і передавати традицію виготовлення дощочок і кріплень без жодного цвяха. Нею опікується одна родина Марія та Юрій Хвуст, із покоління в покоління передається ця родинна традиція і ключ від храму. Ця церква знаходиться в оточенні дубів і входить до Золотого церковного чотирикутника. Ця греко-католицька церква належить до архітектурних пам'яток України. Високу дерев'яну каркасну дзвіницю, що колись стояла біля церкви, було перенесено разом із дзвонами до православної церкви, збудованої в 1927 році. Церкву відреставровано у 1971 році²¹.

---

²¹Дерев'яна Свято-Михайлівська церква, Крайниково. URL: <https://karpaty.rocks/derevyana-svyato-mihaylivska-cerkva-kraynykovo>

**Фото 11. Пам'ятка знаходиться під охороною держави.
Фото із власного архіву**

Святомиколаївський храм, село Сокирниця 1704 рік

**Фото 12. Церква Святого Миколая Чудотворця –
дерев'яна церква, розташована в селі Сокирниця,
пам'ятка архітектури національного значення, 1704 р.**

Фото 13. Дерев'яна дзвіниця, 1870 р. на території храму

Святомиколаївський храм розташований у селі Сокирниця Хустського району відноситься до архітектурних шедеврів Закарпаття, перша згадка датується 1704 роком. Церква Святого Миколи Чудотворця є найстарішою на території Закарпаття. Храм побудований із дерева особливим архітектурним стилем повністю без застосування цвяхів. Храм оточений 600-літніми і 400-літніми дубами. За переказами спочатку ця церква була побудована у селі Шашвар (сьогодні це село Тросник у Виноградівському районі на початку XVII століття), а потім її перенесли у село Сокирниця. До наших днів зберігся старовинний іконостас, датований 1748 роком. Церква Святого Миколи Чудотворця відноситься до шедеврів псевдоготичної архітектури, а саме до «мармароської готики». Храм має туристичне та паломницьке значення. Храмом опікується сільська громада²². 19 грудня 2018 року у цьому храмі провели першу за 10 років архіерейську літургію, яку очолив єпископ Мілан Шашік. Храм у Сокирниці стоїть, але потребує якісної реставрації.

---

²² Мармароська дерев'яна готика на Закарпатті. URL: <https://andy-travel.com.ua/marmarosh-gothic>

Реформатська церква, село Вишкове 1524 рік

Фото 14. Головний вхід до реформатської церкви

Фото 15. Фрагменти фресок XIV століття

Фото 16. Недільна служба в Реформатській церкві

Перша згадка про Реформатську церкву у селі Вишково датована 1281 роком, але ведуться дискусії з приводу точної дати заснування церкви, тому часто зустрічаємо в джерелах XIII-XIV століття, це перша у закарпатському краї церква побудована із каменя, і є унікальною пам'яткою готичної архітектури. Церква-фортеця, мала оборонний характер. Під час реставрації були виявленні цінні старовинні фрески XIV століття «Тамна вечеря», «Поцілунок Юди». Нинішній вигляд храм отримав ще у 1789 році після капітального ремонту. Поруч із костелом знаходиться вкрита гонтом дерев'яна дзвіниця XVIII-го століття. У 1524 році Вишківський костел із парафіянами та із священником від католицької церкви перейшли в лютеранство, а в 1556 році перейшли в кальвінізм. У 1880 році був виготовлений орган в неоготичному стилі з дванадцятьма варіаціями, майстром Шандором Осагом в Будапешті. Він досі діючий, недавно відреставрований. Громада налічує приблизно 1500 осіб. У 2005 році під час ремонту на внутрішніх стінах церкви була збита штукатурка, під якою знайшли готичні двері, що були входом до захристії (захристія – приміщення біля вівтарної частини християнського храму, призначене для зберігання предметів культу. У християнських храмах захристія є приміщенням, розташованим збоку чи перед вівтарем, в якому зберігається культове начиння, здійснюється облачення священнослужителів, а також інші обряди), а також виявлено

в стіні табернакль (табернакль – у католицьких храмах споруда для зберігання предметів релігійного поклоніння, часто багато прикрашений. Його прообразом є Скинія з Ковчегом Заповіту. Табернакль у багатьох європейських мовах – власне сама скринька зі Святими Дарами, тобто те, що в православній церкві називається дарохранильницею), в якому зберігали Євхаристію. Костел зберігся відносно непогано до наших днів, хоча первісний його вигляд змінився внаслідок численних перебудов і реставрацій. Дуже добре збереглася оборонна стіна по всій довжині. До сьогоднішніх днів у церкві проходять богослужіння за реформатським обрядом угорською мовою²³.

3. Дерев'яні церкви Закарпаття у світовій спадщині ЮНЕСКО як важлива сакральна цінність в соціокомунікаційному просторі

Церква Вознесіння Господнього (Струківська), село Ясіня, 1824 року

Церква Вознесіння Господнього, яку колись збудував Струк, вже давно згоріла чи люди її розібрали. На її місці стоїть новіша церква, збудована на місці старої у 1824 році. Фахівці кажуть, що ця церква є однією з найдосконаліших дерев'яних церков на Гуцульщині. А поруч з нею стоїть не менш досконала дзвіниця, яка може бути старшою за церкву, оскільки її перенесли сюди з іншої частини села у 1895 році. Точно невідомо, коли вона була побудована, але дослідники припускають, що це було в 1811 році.

Фото 17. Струківська церква 1824 р.

---

²³ 23. Варга Д. Л., Тороп А. В. Вишківська реформатська церква – як найцінніший архітектурний об'єкт Закарпаття. Архітектурний вісник КНУБА. 2021. № 22-23, С. 199-209. DOI: <https://doi.org/10.32347/2519-8661.2021.22-23.199-209>

Фото 18. Старовинний іконостас, справжній витвір сакрального мистецтва

Фото 19. 11-метрова смерекова дзвіниця 1811–1813 років також є одним із найдосконаліших зразків закарпатської сакральної архітектури. Її перенесли з іншої сільської церкви, яка згоріла

Храм Вознесіння Господнього у селі Ясіня, Рахівського району, більш відомий, як Струківська церква – вважається одним з найдосконаліших дерев'яних храмів на території всього ареалу проживання гуцулів у Карпатах, а у 2013 році внесено до списку світової спадщини ЮНЕСКО. На одвірку вирізано декоративну композицію з трьох хрестів, дату спорудження – 1824 рік – та напис про те, що у 1894 році Василь Попадюк дав кошти на престіл, а Гриць Павлючок, Петро Павлючок та Юра Сплящук робили підвалини, одвірки та іншу роботу по оновленню церкви. Гуцульський храм збудований без жодного цвяха і майже весь покритий гонтом. Один з найцінніших сакральних об'єктів церкви – знамено XIX століття із зображенням Святого Іштвана, короля Угорщини. Різьблений іконостас зберігся з часів будівництва церкви (XIX ст.), однак його ще досить давно було перемальовано. Неподалік і трохи вище храму стоїть 11-метрова дзвіниця (1813), зрублена з ялинових колод. У 1971 р. пам'ятку реставрували. У 1994 р. святиня була віддана місцевій греко-католицькій громаді. Друга назва храму – Струківська походить від прізвища пастуха Івана Струка. Він вважається засновником храму, який звів його в 1824 р. (за іншими даними – в XVI Ст.) на шанування порятунку отари. Це стиль гуцульської школи народної архітектури. Є якісь чари у співвідношеннях бічних та центральної частин, у гладко тесаних колодах зрубів, у гонтових покрівлях дахів і в маленьких ліхтариках над ними²⁴. Легенда про походження назви. Розповідь каже, що пастух Іван Струк у осінній період гнав отари овець з Румунії, на гору Свидовець, де на нього з вівцями напали вовки. Пастух поспіхом виготовив з ясеневих колод огорожу навколо отари – і побіг зі Свидовця. На його величезний подив, навесні він знайшов всіх своїх овець живими і здоровими: вони харчувалися, обгризаючи ясеневі колоди. Звідси, до речі, й назва селища Єсині²⁵.

Та не однією дерев'яною церквою цікаві Ясіня. Це нині селище, а колись було містечко, перші документальні згадки про яке сягають 1555 року. Власниками Ясінів тоді були угорці. Потім прийшли австрійці, а пізніше чехи із словаками. Ну а потім був СРСР та незалежна Україна. Майже завжди Ясіня знаходились на кордоні (від того часу в горах і нині збереглися прикордонні стовбчики). В часи опришківського руху у містечку часто переховувались опришки. Тут бували Олекса Довбуш та Григор Пинтя (легенда стверджує, що

---

²⁴ Струківська церква. Рахів. Ясіня. URL: <http://rakhiv.com.ua/струківська-церква-рахів-ясиня-гуцул/>

²⁵ Струківська церква – спадщина ЮНЕСКО у Ясіня. URL: <https://tourinform.org.ua/strukivska-tserkva-spadshhyna-yunesko-u-yasinya>

останній загинув у Ясінях). Із листопада 1918 по червень 1919 рр. Ясіня були столицею... У підпорядкуванні цього стоельного граду була ціла республіка. Гуцульська республіка, проголошена народними зборами мешканців Ясінів та навколишніх сіл. Створили її, щоб запобігти грабункам з боку австрійських солдат. Тут були власні міністерства та суд. На початку ХХ століття Ясіня були багатонаціональним містечком. Тут мешкали й угорці, й чехи, і словаки, і мадяри, і поляки, і австріяки, і німці. Дуже багато було євреїв. Розташування поселення на прикордонні, відразу за перевалом, на перетині жвавого торгового шляху, зумовило існування у Ясінях чималої єврейської громади. Від тих часів на пагорбі (відразу за поворотом на село Чорна Тиса) зберігся напрочуд автентичний та ефектний кіркут (кладовище). Він справжній, адже не захекавшись до нього не піднімешся (а євреї воліли ховати своїх покійників поближче до неба і, відповідно, до Бога)²⁶.

Фото 20. Інформаційна дошка про Струківську церкву із QR-кодом та сучасними digital-розробками

Струківська церква зовсім невелика, але вона є найбільш шанованою православною та греко-католицькою (обидві церкви проводять тут богослужіння по черзі) церквою в Ясінях. Сьогодні, разом із церквою в Ужжю, вона є одним із двох представників Закарпаття, внесених до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Щоб потрапити до неї, потрібно переправитися на правий берег Чорної Тиси. Для цього є ефектний підвісний міст.

²⁶ Ясіня. Серце Гуцульщини. URL: <https://ukrainaincognita.com/zakarpatska-oblast/rakhivskyi-raion/yasinya/yasinya-serdtse-gutsulshchyny>

Фото 21. Документ засвідчує, що церква перебуває під захистом ЮНЕСКО

**Дерев'яна церква Святого Архангела Михаїла,
село Ужок 1745 року**

**Фото 22. Дерев'яна церква Святого Архангела Михаїла
[URL: https://www.facebook.com/photo/?fbid=2906426479392788&set=a.2906419949393441&locale=uk_UA]**

Фото 23. Иконостас дерев'яної церкви Святого Архангела Михаїла, 1745 рік

Дерев'яна бойківська церква Святого Архангела Михаїла, яка розташовувалась у селі Ужок, Великоберезнянського району, Закарпатської області, пам'ятка архітектури національного значення (№ 198).

Храм побудували та освятили 11 червня 1745 року. Про це свідчить давній вирізьблений напис на одвірку. Церкву збудовано у бойківському стилі майстрами Павлом Тонівом з сусіднього села Бітля на львівському боці Карпат та Іваном Циганином з села Тихого (біля Ужжа). Головним будматеріалом для храму були великі ялинові бруси. У 1927 року в північно-західній частині церковного двору поряд із храмом встановили невеличку, досить типову для Закарпаття двоярусну дзвіницю, яка замінила стару. Храм зовні простий і невибагливий по формі, в ньому немає якихось виразних і яскравих декоративних деталей²⁷. Силует храму присутній на картинах майже всіх живописців закарпатської школи живопису²⁸. Його любляють фотографувати фотохудожники. В ньому переважає горизонтальний поділ верхів-башт. Широке опасання, яке охоплює всю будівлю, надає

²⁷ Храм Святого Архистратига Михаїла в с. Ужок – унікальний шедевр Закарпаття. URL: <https://prokarpaty-tour.info/uk/hram-arhistratiga-mihaila-uzhok/>

²⁸ «Бляшаний панцир – це кінець церкви», – дослідник дерев'яних церков Михайло Сирохман. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/interviu/bliashanii-pantsir-tsekinets-tserkvi-doslidnik-derevianikh-tserkov-mikhailo-sirokhman/>

Йому компактного вигляду і є ключовим елементом в органічному переході від оточуючого середовища до основної частини храму, яка виростає над галереєю. Дзвін храму старший за нього на сто років. Дах храму вкрито шинглями – спеціально вирізьбленими дерев'яними дощечками, довжиною 30 і шириною 10 сантиметрів. Для захисту від води та гниття, дах храму кожні два роки покривають спеціальною речовиною. Крім того, цю церкву збудовано без жодного цвяху. Що засвідчує про автентичність дерев'яних сакральних шедеврів Закарпаття.

**Фото 24. Ікона Богородиці з дерев'яної церкви
Святого Архангела Михаїла 1745 рік
[URL: https://www.facebook.com/photo/?fbid=2906426729392763&set=a.2906419949393441&locale=uk_UA]**

Всередині храму збережено ікони та стародруки XVII століття, а також автентичний вівтар XVIII Ст. В інтер'єрі храму майстри використали контраст світла і тіні. Проходячи з темного «бабинця» в світлу центральну частину храму, людина сприймає цей простір значно більшим, ніж він є насправді. Цей ефект безумовно був врахований талановитими народними зодчими. Враження посилює напрочуд гарний різьблений іконостас з сяючою позолотою.

Культурно-історична цінність Михайлівської церкви визнана на міжнародному рівні. 21 червня 2013 року її було занесено до Списку Світової спадщини ЮНЕСКО²⁹.

Статус об'єкта Світової спадщини дає кілька переваг, зокрема додаткові гарантії збереження і цілісності, підвищення престижу країни та міста, популяризацію об'єктів і розвитку туризму, а також пріоритетність у залученні фінансових коштів. Але статус передбачає і зобов'язання: утримання території в належному стані, заборона появи новобудов в межах охоронної зони, збереження зовнішнього вигляду. У разі пошкодження об'єктів ЮНЕСКО від обстрілів їхнє відновлення передбачає процедуру визначення завданих збитків, збір матеріалів для міжнародного суду, компенсацію витрат на відновлення. Також варто пам'ятати, що відновлення відбувається комплексно, для збереження історичної цілісності³⁰.

ВИСНОВКИ

За результатами розроблених авторських паломницьких маршрутів, поетапного алгоритму польового сакрального дослідження, за допомогою використаних методів польових експедиційних досліджень, а також методу «face-to-face», автор збрала всі необхідні дані щодо сакральних мандрівок, здійснивши чотири такі подорожі: розробивши маршрути, спланувавши геолокації, паломницькі дестинації, розробивши чіткий алгоритм дій. Польовим експедиційним дослідженням передувало ретельне вивчення літератури про досліджувану територію, матеріали попередніх наукових розвідок, карт, фото, відео. Завдяки методу «face-to-face» здійснювався збір кількісних даних, під час якого інтерв'юер спілкувався безпосередньо із респондентом за чітко структурованим планом та заздалегідь сформованими запитаннями. Особисті інтерв'ю проводилися на території сакральних місць: територіях храмів, монастирів, цвинтарях, під час літургії або після служб із респондентами. Автором були відвідані і описані сакральні об'єкти Закарпаття: Реформатська церква, колишній Єлизаветинський костел 1380 року, Римо-католицький костел Святої Анни 1802 року, Греко-католицький Свято-Вознесенський собор 1747 року, Хустська синагога 1872 року, Греко-католицька церква Святого Архистратига Михаїла, село Крайниково 1668 рік, Святомиколаївський храм, село Сокирниця 1704 рік, Реформатська церква, село Вишкове 1524 рік,

---

²⁹ Ужок. Дерев'яна церква Святого Архангела Михаїла 1745 рік. Юрій Крилівець. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=l6YFOSGUe2A>

³⁰ Культурна спадщина під «охороною», або що і як захищає ЮНЕСКО в Україні? URL: <https://novynarnia.com/2023/08/20/shho-i-yak-zahyshhaye-yunesko/>

Церква Вознесіння Господнього (Струківська), село Ясіня, 1824 року, Дерев'яна церква Святого Архангела Михаїла, село Ужок 1745 року. Це свідчить про необхідність збереження і майстерного менеджменту у сфері управління сакральною спадщиною на прикладі Закарпаття. Необхідно розробляти паломницькі маршрути, друкувати буклети, брошури із артефактами, автентичними пам'ятками сакральної архітектури, розробляти «паломницькі дорожні карти» із урахуванням поліконфесійності і традицій цього краю. Також за доцільне вважаю популяризацію паломництва і релігійного туризму як важливого інструменту що управління і збереження сакральної спадщини під час війни, оскільки саме завдяки паломникам, їхнім подорожам, фото, відео, записам, нотаткам, ведення відеоблогів і контентів у медіа відбувається миттєве поширення інформації, а відповідно її промоція і реклама на такому конкурентоспроможному туристичному ринку³¹.

АНОТАЦІЯ

У науковому дослідженні автор розкрила соціально-комунікаційну трансформацію сакральної спадщини Закарпаття на прикладі авторських паломницьких маршрутів. Здійснила опис автентичних сакральних об'єктів на прикладі авторських паломницьких маршрутів, а також розробила поетапний алгоритм польового сакрального дослідження, за допомогою якого здійснювались мандрі і вносились дані. Поетапний алгоритм польового сакрального дослідження включає: проведення інтерв'ю; питання для інтерв'ю з експертами; питання для інтерв'ю з посередниками; питання для інтерв'ю з відвідувачами; робота з Excel-файлами; робота з фотографіями, аудіо та відеоматеріалами. Обробка цієї інформації та внесення до відповідних розроблених Excel-файлів, віртуальних папок, хмарних середовищ. Автором були розроблені паломницькі маршрути, проаналізована і підібрана інфраструктура, сакральні дестинації для реалізації науково-дослідних експедицій. Перша сакральна науково-дослідна експедиція відбулася в період із 16.05 по 26.05. 2023 року. Під час сакральної мандрівки науковець відвідала місто Хуст, місто Тячів, села Вишково, Сокирниця, Крайниково. Друга сакральна подорож відбулася в період із 29.06 по 04.07.2023. Науковець відвідала 13 сакральних місць та наступні локації: місто Мукачево, села Німецька Мокра, Руська Мокра, Усть Чорна, Лопухів, Дубове, Красна, Негровець, Колочава. Третя сакральна подорож відбулася із 14.09

---

³¹ Панченко С.А. Релігійний туризм в Україні: стан, потенціал, перспективи : монографія. Київ: Автограф, 2019. 163 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/366399336_Monografia_RELIGIJNIJ_TURIZM_V_UKRAINI_STAN_POTENCIAL_PERSPEKTIVI

по 18.09. 2023 року. Було відвідано 11 сакральних місць, а також такі міста і села, як Ужгород, Мукачево, села Нижнє Болотнє, Верхній Коропець, Дерці, Ченадієво, Сторожниця. Четверта подорож відбулась в період з 29.02. по 05.03.2024 року за наступним маршрутом: село Ясіня, село Кваси, місто Рахів. Під час мандрівки було відвідано 9 сакральних місць, розроблені індивідуальні маршрути, організовані поїздки за допомогою екскурсіводів, істориків, священиків, краєзнавців, настоятелів храмів, управителів.

Ця тема представляє неабиякий науковий інтерес і повинна продовжувати свої сакральні мандри, які будуть відображатись у вигляді наукових статей, паломницьких записок, навчальних курсів, розділів монографій, каталогів, інтерв'ю, навчальних посібників, відеомандрів, паломницьких щоденників, блогів та інших інформаційних форм для популяризації, збереження та промоції паломництва і сакральної спадщини України. Необхідно розробляти нові паломницькі маршрути з урахуванням особливостей туристичних дестинацій, виготовляти буклети, описувати головні святині, займатись атракцією сакральних об'єктів і популяризацією задля збереження і передачі інформаційної спадщини нащадкам.

Література

1. Російська повномасштабна агресія пошкодила понад тисячу пам'яток культури в Україні – Мінкульт. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-rosiiska-ahresia-pamyatky-kultury/32895780.html>
2. Damaged cultural sites in Ukraine verified by UNESCO. URL: <https://www.unesco.org/en/articles/damaged-cultural-sites-ukraine-verified-unesco>
3. Дерев'яні церкви Закарпаття у світовій спадщині ЮНЕСКО. URL: <https://istoria.ko.net.ua/?p=2980>
4. Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict with Regulations for the Execution of the Convention. URL: <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/convention-protection-cultural-property-event-armed-conflict-regulations-execution-convention>
5. Вогонь, бляха та необізнаність: три вороги дерев'яних церков. URL: https://risu.ua/vogon-blyaha-ta-neobiznanist-tri-vorogi-derevyanih-cerkov_n123138
6. Panchenko S., Bakhov I., Pavelchuk I., Kostenko D. Tourist pilgrimage routes of the holy apostles: transformation of sacred routes as modern means of International communication. *Relações Internacionais no Mundo Atual*. 2023. № 4 (42). С. 765–788. DOI: 10.21902/Revrima.v4i42.6563

7. Thomas S., White G. R., Samuel A. To pray and to play: Post-postmodern pilgrimage at Lourdes. *Tourism Management*, 2018. № 68. С. 412–422. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2018.03.021>

8. Zinko Y., Malska M., Hrynchyshyn T. Religious-Pilgrim Tourism in the West of Ukraine: Main Centres and Shrines. *Visnyk of the Lviv University Series Geography*, 2019. № 53. С. 144–166. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vgg.2019.53.10671>

9. Паньків, Н. Є., Гаврилишин, О. М. Вплив культурної спадщини на розвиток туризму в Україні. *Вісник Хмельницького національного університету*, 2021. № 6. С. 212–224. DOI: 10.31891/2307-5740-2021-300-6-34

10. Михайло Сирохман: «Уже після внесення церков у список ЮНЕСКО там відбулися зміни на гірше». Проєкт «Втрачені церкви Закарпаття». URL: https://lb.ua/culture/2021/08/21/491980_mihaylo_sirohman_uzhe_pislya.html

11. Collins-Kreiner, N. (2010). Researching pilgrimage: Continuity and transformations. *Annals of tourism research*, 37(2), 440–456. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.annals.2009.10.016>

12. Хустський район. URL: <https://zakarpattyachko.com.ua/naseleni-punkty/hustskiy-rajon.html>

13. Костел Святої Єлизавети (1380 року). URL: <https://khust-miskrada.gov.ua/kostel-svyatoji-yelizaveti/>

14. Відео дня: які таємниці приховує найстаріша церква Хуста. URL: <https://www.mukachevo.net/ua/news/view/1574135>

15. Реформаторська церква (Костел Святої Єлизавети), Хуст. <https://karpaty.rocks/reformatorska-cerkva-kostel-svyatoyi-ielizaveti-hust>

16. Костел Святої Анни. URL: https://rest.guru.ua/ua/hust/places/2517-kostel-svyatoj_anny/

17. Римо-католицький костел Святої Анни (1802 року). URL: <https://khust-miskrada.gov.ua/kostel-svyatoji-anni/>

18. Греко-католицький Свято-Вознесенський собор (1747 року). URL: <https://khust-miskrada.gov.ua/svyato-voznensenskij-sobor/>

19. Хуст пам'ятки архітектури та культури – єврейська синагога. URL: <https://tourinform.org.ua/hust-pam-yatky-arhitektury-ta-kultury-yevrejska-synagoga>

20. Діюча хустська синагога – одна з небагатьох, яка зберегла свій початковий інтер'єр і розписи. URL: https://risu.ua/diyucha-hustska-sinagoga---odna-z-nebagatoh-yaka-zberegla-svij-pochatkovij-interyer-i-rozpsi_n120268

21. Дерев'яна Свято-Михайлівська церква, Крайниково. URL: <https://karpaty.rocks/derevyana-svyato-mihaylivska-cerkva-kraynikovo>

22. Мармароська дерев'яна готика на Закарпатті. URL: <https://andy-travel.com.ua/marmarosh-gothic>

23. Варга Д. Л., Тороп А. В. Вишківська реформатська церква – як найцінніший архітектурний об'єкт Закарпаття. Архітектурний вісник КНУБА, 2021. № 22-23, С. 199–209,. DOI: <https://doi.org/10.32347/2519-8661.2021.22-23.199-209>

24. Струківська церква. Рахів. Ясиня. URL: <http://rakhiv.com.ua/струківська-церква-рахів-ясиня-гуцул/>

25. Струківська церква – спадщина ЮНЕСКО у Ясиня. URL: <https://tourinform.org.ua/strukivska-tserkva-spadshhyna-yunesko-u-yasinya>

26. Ясіня. Серце Гуцульщини. URL: <https://ukrainaincognita.com/zakarpatska-oblast/rakhivskiy-raion/yasinya/yasinya-serdse-gutsulshchyny>

27. Храм Святого Архистратига Михаїла в с. Ужок – унікальний шедевр Закарпаття. URL: <https://prokarpaty-tour.info/uk/hram-arhistratiga-mihaila-uzhok/>

28. «Бляшаний панцир – це кінець церкви», – дослідник дерев'яних церков Михайло Сирохман. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/interviu/bliashanii-pantsir-tse-kinets-tserkvi-doslidnik-derevianikh-tserkov-mikhailo-sirokhman/>

29. Ужок. Дерев'яна церква Святого Архангела Михаїла 1745 рік. Юрій Крилівець. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=l6YFOSGUe2A>

30. Культурна спадщина під «охороною», або що і як захищає ЮНЕСКО в Україні? URL: <https://novynarnia.com/2023/08/20/shho-i-yak-zahyshhaye-yunesko/>

31. Панченко С.А. Релігійний туризм в Україні: стан, потенціал, перспективи : монографія. Київ: Автограф, 2019. 163 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/366399336_Monografia_religijnij_turizm_v_ukraini_stan_potencial_perspektivi

Information about the author:

Panchenko Svitlana Anatoliyivna,

Ph.D. in Cultural Studies, Associate professor,

Doctoral student

Institute of Journalism of Taras Shevchenko

National University of Kyiv

36/1, Yuriy Illienko str. , Kyiv, 04119, Ukraine